

УДК 378.034

ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Марина Роганова

*Донбаський інститут техніки та менеджменту
Міжнародного науково-технічного університету
бул. Машинобудівників, 32, 84313 Краматорськ, Україна*

Сьогодні актуальне питання духовного відродження нашого суспільства. Не можна переоцінити, наскільки необхідна визначена система цінностей для кожної людини, для суспільства і держави. Вона є тією основою, спираючись на яку можна налагоджувати міжособистісні взаємини, відносини усередині держави і зі світом у цілому.

Розглянуто концепції духовно-моральних цінностей, класифіковано їх за певними ознаками, проаналізовано їхнє значення в змісті гуманітарної освіти вищої школи.

Ключові слова: духовність, духовно-моральні цінності, гуманістичний світогляд, навчально-виховний процес.

Проблема формування духовності студентів є актуальною. Це проблема соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як розвиток особистості. В наш час часто можна почути заклики про формування національної свідомості людини та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є передусім виховання духовної особистості. Адже духовність народу, духовний розвиток особистості усвідомлюють сьогодні як найнеобхідніші чинники у розбудові суверенної України. Злам двох тисячоліть характеризується виявом бездуховності в суспільстві та прагненням до гармонізації буття з повноцінним відродженням світу людини. Оновлення суспільства на засадах загальнолюдських цінностей, вільного вибору життєвого шляху потребує принципово нових підходів до питань виховання молодого покоління.

Актуальність проблеми духовності підтверджують доробки у різних галузях науки і практики. Зокрема, її вивчення знайшло відображення у наукових положеннях філософів, які розглядають духовність як сферу осмислення дійсності (В. М. Баранівський, Г. І. Горак, Л. В. Сохань, Л. М. Олексюк, В. І. Слободчиков, В. М. Сугатовський, В. М. Шердаков та ін.); психологів, які аналізують психологічні витоки духовних цінностей (І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Т. В. Бутковська, О. І. Зеліченко, В. М. Москалець, О. В. Киричук, Г. С. Костюк, Є. О. Помиткін, та ін.);

педагогів, які досліджують сутність духовного розвитку, особливості організації духовного виховання особистості (С. У. Гончаренко, Ю. С. Гуров, В. М. Доній, І. А. Зязюн, І. В. Зайченко, Б. С. Кобзар, І. В. Степаненко, С. М. Тищенко, Г. П. Шевченко та ін.) та взаємозумовленість духовного і національного (М. Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик, Д. О. Тхоржевський та ін.).

Адекватність усвідомлення феномена “духовність” можлива шляхом аналізу особистісних духовних цінностей. Саме вони стали об’єктом дослідження широкого кола науковців (Ю. Б. Гіпенрейтер, А. Г. Здравомислов, М. С. Каган, О. В. Киричук, О. М. Леонтєв, В. М. Маргуліс, А. Маслоу, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.).

У вихованні людини важливе значення має процес формування ціннісного ставлення до різних явищ дійсності, а також ієрархії цінностей особистості, що визначають її ставлення до навколишнього світу і поведіння в суспільстві. Це тривалий і складний процес, на який впливають родина, окремі соціальні інститути і групи, засоби масової інформації, суспільство. Важливу роль у цьому процесі відіграє система освіти, виховання молоді в освітніх установах, насамперед у вищій школі, завдання якої полягає в тому, щоб створити умови, в яких усі позитивні цінності освіти стали би надбанням особистості, котра навчається, її внутрішніми орієнтирами діяльності.

З огляду на це постає завдання розробити таку цілісну організацію освітнього простору, яка створювала би умови для наповнення внутрішнього світу студентської молоді ціннісним змістом.

Будучи виявлені, структуровані, дидактично опрацьовані й прийняті педагогом як особиста система цінностей, духовні цінності можуть стати основою системи ціннісних орієнтацій підлітків відповідно до вікових особливостей (вони виявляють підвищений інтерес до пошуку ідеалів і сенсу життя), а також ядром системи духовно-морального виховання у вищій школі.

Духовно-моральні цінності демонструють високий виховний потенціал гуманітарних знань. Зважаючи на це, актуальні науково-педагогічні дослідження спрямовані на позитивне використання цих знань у навчально-виховній діяльності, інтеграцію їх загальнолюдського гуманітарного потенціалу в оновлювальну систему виховних впливів сучасної вищої школи.

Ми ставили за мету розглянути концепції духовно-моральних цінностей, класифікувати їх за певними ознаками, довести їх значення в змісті гуманітарної освіти вищої школи.

Теоретичними засадами визначення змісту поняття “духовність” є тлумачення цього феномена як особливості психічної організації індивіда, що виявляється у його чуттєво-емоційній сфері та є визначальною у формуванні

особистісних рис, світогляду, ціннісних орієнтацій людини, якими детермінуються її життєві домагання, потреби, діяльнісна сфера тощо. Духовні цінності відображають риси особистості, систему прагнень; це вираження необхідностей, що забезпечує розвиток соціального суб'єкта.

Дослідження філософів виявили, що проблема виховання духовних цінностей хвилювала людство як у його історичному, так і культурно-моральному аспекті, засвідчуючи приналежність людини до визначеної культури, у засвоєнні рис людини культури як системи моральних регуляторів поведінки. Не випадково духовно-моральні цінності вчені виокремлюють в особливу групу цінностей (Л. Н. Столович, Н. С. Розов, О. Г. Здравомислов). Учені-філософи виділяють безліч теорій і поглядів на духовно-моральні цінності, виокремлюють різні моральні орієнтири. Базовими в нашому дослідженні є такі концепції:

- екзистенціалізм (А. Камю, М. Хайдегер, К. Ясперс) [7];
- аксіосферна теорія духовно-моральних цінностей (М. Каган) [6];
- концепція соціальних, духовно-моральних цінностей (И. Иррлітц, А. Гусейнов, О. Здравомислов) [5];
- концепція діалектичного матеріалізму на духовно-моральні цінності (В. Ленін, К. Маркс, Ф. Енгельс, Л. Фейєрбах) [8].

Головними в дослідженні є гуманістичні загальнолюдські моральні цінності: добро, гуманність, чуйність, милосердя, толерантність, відповідальність, орієнтовані на внутрішні риси людини, що беруть до уваги норми поведінки, які допомагають у соціальній адаптації студентській молоді, тісно взаємодіючи із суспільними, цивільними, комунікативними цінностями. Головна особливість духовно-моральних гуманістичних цінностей полягає в тому, що їхня орієнтація спрямована на благо людини і життя на землі. Вони пронизують інші цінності, тому нерідко їх важко виділити.

Духовно-моральні цінності охоплюють турботу про людину, її визнання як цінності й любов до неї, шанобливість і благоговіння перед людським та будь-яким іншим життям.

Духовно-моральні цінності становлять ядро гуманістичного світогляду і формуються на основі тих реалій і вчинків, які ми не просто оцінюємо, але й схвалюємо, тобто оцінюємо як добрі, благі, гарні. Загальною категорією для позначення духовно-моральних цінностей є категорія добра, що охоплює всю невизначену сукупність дій, принципів і норм морального.

Зауважимо, що збагачення світу духовно-моральних цінностей з позицій гуманістичної етики є духовним удосконаленням особистості. Як зазначають відомі вчені М. Борзенко, В. Кувакіна, А. Кудішина, удосконалювання – вияв абсолютної цінності, унікальності людини в його людяності [4].

Важливим питанням нашого дослідження є класифікація цінностей. Зазначимо, що неможливо розташувати цінності в порядку їх важливості, будь-яка така спроба містить елемент суб'єктивного характеру.

Головними цінностями національного виховання, визначеними у Державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)”, стали патріотизм, громадянськість, гуманізм, толерантність, совість, честь, працелюбність. В умовах державотворення на перше місце правомірно ставлять завдання духовно-морального виховання, а саме громадянськості. В основу сучасного розуміння ідеї громадянськості покладено такі фундаментальні цінності, як людина – найвища цінність; Батьківщина – наріжний камінь того, що єднає тисячі поколінь етносу в єдине ціле; сім'я – природне середовище розвитку людини, основа її духовності; праця – основа людського життя; знання – багатство особистості, надія народу на виживання; земля – спільний дім, батьківщина всього людства, цілісного і неподільного; мир – головна умова існування землі, Батьківщини, сім'ї, людини.

Виховання майбутнього спеціаліста ґрунтується на таких аспектах: самопізнання, усвідомлення своїх почуттів, рис. Формування “духовного інтелекту”, спільності як основи українського національного характеру, співвідношення себе з вимогами суспільства, професії, віри, сім'ї. Найефективнішими засобами стимулювання процесу виховання студентської молоді, на наш погляд, є робота у мікрогрупах, дискусії, турніри, дебати, наукові конференції, обговорення творів-роздумів, проблемні завдання, “вживання” в образи творів мистецтва, захист проектів майбутнього.

В інноваційній методиці навчально-виховного процесу нашого вищого навчального закладу переважає добір засобів та прийомів, в яких можна виділити такі риси: спрямованість на формування внутрішньої людини, ядра особистості; заснованість на особистому духовному досвіді, зверненість до цілісної людини, її розуму, волі, почуттів, до її розуму, серця і душі; різноманітність шляхів і форм духовного життя.

Ми цінуємо кожну особистість як унікальну сутність, яка є важливою для нас сама по собі та має потенціал духовного, морального, інтелектуального та фізичного розвитку.

Відповідно до цих цінностей особистість повинна прагнути пізнати власний характер, його сильні та слабкі риси; розвивати почуття самоцінності; прагнути зрозуміти сенс життя, своє призначення, замислюватися, як його прожити; прагнути жити за загальноприйнятими моральними нормами; з відповідальністю використовувати свої права і привілеї; набувати знань і мудрості протягом життя; нести відповідальність за своє життя в межах своїх можливостей

Що стосується взаємин з іншими людьми, то, керуючись цими цінностями, студенти повинні поважати гідність усіх людей; давати зрозуміти іншим, що їх цінують; заслуговувати лояльність, довіру, щирість; співпрацювати з іншими; підтримувати інших; поважати життя, приватність інших; намагатися розв'язувати проблеми мирним шляхом.

У ставленні до суспільства розуміти свої громадянські обов'язки, бути готовими протистояти ідеям і діям, шкідливим для окремих осіб чи всього суспільства; підтримувати сім'ю у вихованні дітей і турботі про утриманців; допомагати людям розуміти закон та його дії; підкорятися закону і сприяти його виконанню іншими людьми; приймати різні віровчення і поважати право інших людей на релігійну і культурну своєрідність; підтримувати людей, які самостійно не можуть вести гідний спосіб життя; сприяти демократії; визнавати правду та єдність пріоритетів громадянського життя.

У ставленні до навколишнього середовища: зберігати скрізь, де можливо, збалансованість і розмаїття у природі; виправдовувати розвиток лише за умови збереження навколошнього середовища; відновлювати природне середовище, зруйноване людиною; зберігати, де можливо, красу природи; усвідомлювати місце людини в світі.

Педагоги вчать будувати діалог із самим собою, іншими людьми, світом у цілому відповідно до загальнолюдських цінностей, наповнювати свій внутрішній світ новим змістом, обирати високі, гуманні життєві цілі, відроджуючи традицію педагогічного діалогу, заснованого на глибинному, внутрішньому взаємсприйнятті особистості педагога й студента на основі загальних цінностей, ідеалів, змістів, авторитетів. Адже саме спрямованість педагога, який має виражену творчу індивідуальність, характеризує наявність цінностей, переконань та ідей, які становлять внутрішній стрижень особистості й діяльності педагога: гуманістична домінанта особистісних цілей, уявлення про ціль своєї діяльності як високу місію розвитку людини.

Отже, духовно-моральне виховання – процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на духовно-моральну сферу особистості, що є ядром її внутрішнього світу. Його показниками можуть бути сформованість духовно-моральних цінностей, рівень розвитку самосвідомості, реакція на педагогічний вплив, багатство духовних запитів. Використання духовних цінностей в процесі духовно-морального виховання студентської молоді досягає оптимального рівня, якщо виявлені можливі об'єкти духовних потреб (ціннісних орієнтацій) у базовому освітньому компоненті й поєднані з гуманістичною ціннісною орієнтацією педагога, що визнає єдність особистісного способу життя і форм педагогічної співпраці.

1. *Анисимов С. Ф.* Духовные ценности: производство и потребление. М., 1988. С. 15–45.
2. *Бех І. Д.* Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології // Педагогіка і психологія. 1999. № 3. С. 5–14.
3. *Бех І. Д.* Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 124–129.
4. *Борзенко, В. А. Кувакина, А. А.* Основы современного гуманизма / Под ред. В. А. Кувакина, А. Г. Круглова. М., 2002.
5. *Здравосмыслов А. Г.* Потребности, интересы, ценности. М., 1986.
6. *Каган М. С.* Человеческая деятельность (опыт системного подхода). М., 1974.
7. *Камю А.* Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: / Пер. с фр. М., 1990.
8. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч.: В 30 т. М., 1955. Т. 2.
9. *Николина В. В.* Духовные ценности и воспитание личности: психолого-педагогический аспект. Новгород, 2002. С. 85.

DEVELOPMENT OF HIGHER SCHOOL STUDENTS' SPIRITUAL AND MORAL VALUES AS A PEDAGOGICAL ISSUE

Maryna Rohanova

*Donbass Institute of Technique and Management
of the International Science-Technical University
. Mashynobudivnyky Str., 32, UA-84313 Kramators'k, Ukraine*

Nowadays the question of our society moral revival is actual. It is impossible to overestimate the significance of values for everyone, society and state. It is a basis of building positive interpersonal relationships, relationships within the state and the world. The author examines the concepts of spiritual and moral values, classifies them on the basis of certain qualities, analyses their involvement into the curriculum of liberal arts education at higher school.

Key words: spirituality, spiritual and moral values, humanistic ideology, educational process.

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2005
Прийнята до друку 15.05.2006